

SLOVENSKA BIBLIJA V SCHULPFORTI

Dalmatinov prevod *Biblije*, elitno delo slovenske reformacijske književnosti, je že stoletja v razvidu evropske kulturne zgodovine, trajno pozornost pa doživlja še posebej pri slovenskih raziskovalcih. Vsak izvod je dragocen. Nekateri imajo še svojo posebno življenjsko zgodbo. Primerek v šolski knjižnici Schulpforte je sicer že nekaj časa znan, vendar doslej še ni bil natančneje predstavljen.¹

ELITNI IZOBRAŽEVALNI ZAVOD SCHULPFORTA

Deželna šola Pforta (Landesschule Pforta, tudi Pforte) Dedne dežele Saške je internatska gimnazija v osrčju Nemčije, 60 km od Leipziga ob reki Zali (Saale), kakih 3 km jugozahodno od Naumburga.² Danes ima povprečno 400 slušateljev, fantov in deklet (slednje številčno prevladujejo) iz celotne Nemčije. Izobraževanje vključuje gimnazijsko stopnjo od 9. do 13. razreda (matura po 12. razredu). Program vsebuje tri predmetne sklope: jeziki (tudi klasični), glasba in naravoslovje. Sprejemni pogoji za šolo vključujejo dober učni uspeh, uspešno opravljen sprejemni izpit, družabna angažiranost in visoka motivacija pa pomenita dodaten pozitiven izziv za internatsko življenje. Ker šolo financira Dežela Saška, je šolnina zelo nizka, 1600 evrov letno, zato je elitno šolanje dostopno tudi socialno šibkejšim, a nadarjenim in motiviranim učencem.

¹ Nahajališča doslej ne navaja noben slovenski bibliografski popis.

² Podatki so povzeti po domači strani šole in še nekaterih podatkovnih bazah na medmrežju, npr. <http://www.landesschule-pforta.de/de/intro.htm>.

Kratek razvojni zgodovinski pregled delovanja šole temelji na naslednjih glavnih mejnikih. Tamkajšnji grof Bruno vom Pleissegau je leta 1127 ustanovil benediktinski samostan v Schmöllnu; 1132 so ga prevzeli cistercijanski menihi, a se že 1137 (torej leto po nastanku Cistercijanskega samostana v Stični na Dolenjskem) preselili v dolino Zale pri Naumburgu ter novi samostan poimenovali Sv. Marija v Pforti [v vratih] (St. Marien zur Pforte / Sanctae Mariae ad Portam). Samostan je postopoma postal eden najbogatejših v vzhodni Turin-giji. V naslednjem stoletju so zgradili staro molilnico (sedaj opatova kapela), romansko baziliko (1251) in spremne objekte. V 14. in 15. stoletju so razširili in podaljšali cerkev, ki je dobila gotsko podobo, ter dodajali nova poslopja, fasade, zvonike ipd. V reformacijskem času je 1540 vojvoda Heinrich von Sachsen samostan ukinil in po daljših pogajanjih o nadaljnji rabi kompleksa 21. maja 1543 ustanovil Deželno šolo (Landesschule Pforta) kot eno od treh deških deželnih šol. Tu je 150 mladeničev iz vseh socialnih plasti dobivalo višješolsko izobrazbo, med njimi sta doslej zanesljivo dokumentirana dva Slovenca, Adam Bohorič in Janž Znojilšek.³ Celotno šolanje je bilo šestletno, šolnine ni bilo. Plemiški stan, socialni in družbeni status niso imeli nobene vloge za sprejem v šolo. Ustanovo je knez financiral iz dohodkov nekdanje samostanske ustanove in posesti. 1550 je Schulpforta z nekdanjim samostanskim področjem in pripadajočimi okoliškimi vasmj postala samostojna upravna enota. 1570 je zaživela njena knjižnica. Še v istem stoletju (1573) so kompleksu dodali tako imenovano Knežjo palačo kot lovski grad za deželno plemstvo, 1850 pa še znamenito Torhaus.

V naslednjih stoletjih je šola doživela poleg šolskih reform in občasnih prekinitev delovanja zaradi vojn tudi več oblastnih in upravnih sprememb, vendar je vzdrževala svojo izobraževalno funkcijo. Po Napoleonovih vojnah in Dunajskem kongresu (1815) so morali saški knezi ozemlje, vključno s Schulpforto, prepustiti Prusiji. Največji razcvet je šola doživela v 19. stoletju. Nacisti so jo 1935 spremenili v nacionalsocialistični vzgojni zavod. Ponovno je bila

³ Pismo Adama Bohoriča saškemu volilnemu knezu, 14. januarja 1584 (Rajhman 1997:108 in 110).

Zemljevid Naumburga z okolico

odprta 1945, a kot deželna šola podržavljena in vključena v vzhodno-nemški izobraževalni sistem. Internatski zavod je bil 1949 ukinjen, takrat je šola prvič sprejela tudi dekleta. 1959 se je preimenovala v višjo šolo (Erweiterte (Heim/ Sozialistische Oberschule Pforte) s 360 mesti v internatu. V naslednjih dveh desetletjih je doživela odpravo obveznih klasičnih jezikov (1967), uvedbo posebnih oddelkov za moderne jezike (1981) in glasbo (1982). Od 1990 je spet gimnazija (Internatsgymnasium Landesschule Pforte) s poudarkom na glasbi, jezikih (vključno s klasičnimi) in naravoslovju. Vsi dijaki bivajo v internatu. 1992 je bil ponovno vzpostavljen sklad Stiftung Schulpforte kot sklad javnega pomena. Doslej se je na tej ustanovi izšolalo in izoblikovalo že nad 20 000 dijakov. Popisna knjiga (Stammbuch) vsebuje imena vseh slušateljev od leta 1543. Med njene znamenite učence sodijo Klopstock, Fichte, Ranke, Nietzsche, Schein, Hofmann in druge nemške velike osebnosti.

ADAM BOHORIČ IN JURIJ DALMATIN V SCHULPFORTI

O rojstvu in smrti Adama Bohoriča žal nimamo zanesljivih arhivskih podatkov. Rodil naj bi se konec drugega desetletja 16. stol. (okoli 1520) v Krškem, umrl pa po 20. novembru 1598 kot emigrant na Nemškem. Prvi zanesljivi podatek je njegov vpis na filozofsko (artistično) fakulteto v Wittenbergu (18. oktobra 1548), kjer je poslušal tudi Melanchtona, a zapustil univerzo brez magisterija, se vrnil v domovino in se posvetil učiteljskemu poklicu. Približno od 1551 do konca julija 1563 je imel svojo šolo v Krškem. Od srede 1566 do 1. avgusta 1582, ko se je upokojil, a nadaljeval z delom v šolski komisiji, je kot ravnatelj vodil stanovsko latinsko šolo v Ljubljani. Od 24. aprila 1595 do 1. julija 1598 je bil začasno spet njen ravnatelj. Poleg humanistične je imel tudi glasbeno izobrazbo, vodil (mladinske) cerkvene pevske zборе in si ustvaril obsežno glasbeno zbirko.

Bohoričevo jezikovno in teološko znanje je moralo biti vsekakor temeljito, da so mu deželni stanovi zaupali zelo odgovorne naloge. Pri tem je treba poudariti, da gre za dve strokovni področji, teološko in jezikovno. Izpričano je, da so mu poverili revizijo treh obsežnih del: Juričičeve redakcije Spangenbergove *Postile* (1572), potem celo naše najpomembnejše in najodločilnejše knjige 16. stol., Dalmatinovega prevoda celotne *Biblije* (izid 1584), in poleg nje najelitnejše knjige, Trubarjeve *Hišne postile* (postumno 1595). Ne kaže dvomiti, da so pri tako pomembnih in tako dragih projektih državni stanovi gotovo temeljito premislili, komu bi zaupali teološki in jezikovni nadzor nad njimi. Ker sodelovanja z njim niso prekinjali več kot tri desetletja, je bil Bohorič zagotovo strokovno kvalificiran, zanesljiv in v vseh pogledih zaupanja vreden strokovnjak in vernik. Tudi Dalmatin mu je v vsem popolnoma zaupal, kar izkazuje njegova pisma domačim in tujim dostojanstvenikom in deželnim stanovom. Da je moral biti tudi odgovoren uradnik, kaže njegova zadolžitev za razpečevanje stanovske zaloge *Biblije*, ki jo je opravljal vse od prihoda izvodov v slovenske dežele (1584) do leta 1594, ko je delo bilo opravljeno.

Tudi okoli Bohoričevega sina Adama je nekaj nejasnosti glede starosti in izobraževanja, vendar ga oče leta 1583 izrecno omenja kot petnajstletnega dečka, tako da bi moral biti rojen 1568. Vsekakor je

odšel skupaj z očetom v Dalmatinovi skupini v Wittenberg, kjer so pripravili in natisnili *Biblijo*, nato pa še Dalmatinov molitvenik in pesmarico ter Bohoričevo slovnico.⁴ Kidrič navaja, da je Adam mlajši študiral v Wittenbergu od 24. junija 1583, a pri tem ne pove, na kateri šolski stopnji.⁵ Ker je šlo le za nekajmesečno bivanje, ko je bil skupaj z Znojilškom delovni pomočnik pri tiskanju, ni moglo iti za redno šolanje. Iz pisma saškemu knezu je jasno, da je slednji odobril štipendijo za oba, Janža Znojilška in Adama Bohoriča mlajšega, vsekakor pred tem datumom. Iz temeljitega pisnega poročila kranjskim odbornikom (26. aprila 1584) neposredno izvemo, da so oba petnajstletna dečka »vključili v delo pri tisku za branje, poslušanje, korekturo, revidiranje, prepisovanje in pri tiskanju nujna potrebna opravila, kjer sta bila izredno koristna« (Rajhman, 1997:111-139). Torej sta pošteno odslužila svoje bivanje; in če upoštevamo, kaj vse sta morala delati, ni verjetno, da bi se hkrati tudi organizirano šolala.

Nedvomno je po opravljenem delu v Wittenbergu skupina, verjetno vključno s tiskarjem Lenartom Mravljjo, ali vsaj Dalmatin, oba Bohoriča in Znojilšek, nadaljevala pot v Schulpforto. Navedeno pismo sporoča, da sta se potem mladeniča tu šolala dve leti, torej do leta 1587, vendar je bila štipendija očitno podaljšana, ker v svoji prošnji kranjskim deželnim stanovom za podporo pri študiju teologije na univerzi v iz leta 1588 izrecno navajata, da sta se v Schulpforti šolala tri leta (Rajhman, 1997:157-162). Prošnja tedaj sicer ni bila ugodno rešena, vendar sta oba, Bohorič in Znojilšek, vpisana med študenti tübingške univerze leta 1587 (Elze, 1877:18). Torej sta iz Schulpforte odšla v Tübingen. Znojilšek očitno šolanja ni zmozel brez zunanje podpore, ker ga kmalu najdemo v Ljubljani, kjer je bil 1588–1590 pomožni učitelj na stanovski šoli. V tem času je še dvakrat prosil za štipendijo in jo 1590 tudi dobil, nadaljeval študij in pozneje prosil še za podporo pri magistrskem študiju. Kasnejše prošnje Adama Bohoriča mlajšega niso dokumentirane. Ker se je v Ljubljano na stanovsko šolo vrnil šele 1892, je verjetno, da je pred tem neprekinjeno študiral.

⁴ Dalmatin in Bohorič v pismu saškemu knezu (Rajhman, 1997:108, 110) izrecno pišeta, da so vse štiri knjige že natisnjene, in mu jih pošiljata hkrati s pismom.

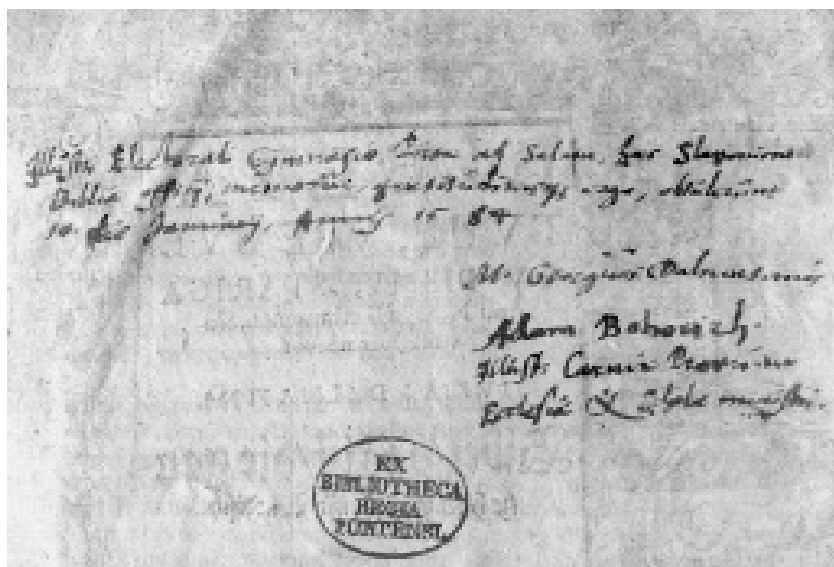
⁵ O tem piše v geslu *Adam Bohorič* v Slovenskem biografskem leksikonu I, Ljubljana 1925–32, 51.

Poprej sta oba v Ljubljani obiskovala Bohoričevo štirirazredno stanovsko šolo, ki je leta 1582 dobila z rektorjem Frischlinom še peti razred. Šolanje od elementarne stopnje do usposobljenosti za vstop na univerzo je trajalo 10–11 let. Povprečna starost absolventov te šole bi potemtakem bila 18 let, vendar so med učenci obstajale pomembne razlike, pač glede na predznanje in individualne sposobnosti za napredovanje (Ciperle, 2001). Deželne šole so bile v tedanjem nemškem šolskem sistemu stopnja med mestno latinsko šolo in humanistično univerzo. Učence so pridobivale iz latinskih šol, v katerih so se ti poleg branja in pisanja naučili elemente latinščine, same pa so jih pripravljale za neposreden prehod na univerzo. Čeprav sta oba mladeniča že imela za seboj ljubljansko šolanje, sta bila še zelo mlada; tudi ne vemo zagotovo, ali sta opravila tudi peti razred, ki je omogočal neposreden prehod na univerzo. Zaradi tega, verjetno pa tudi zaradi ugleda schulpfortskega zavoda in boljših možnosti za prehod na univerzo, ju je Bohorič vzel s seboj na Nemško.

SLOVENSKI PREVOD SVETEGA PISMA V SCHULPFORTI

Kakor je strokovni in tudi ljubiteljski javnosti znano, je Dalmatinova Biblija v največjem številu primerkov ohranjeni slovenski tisk iz 16. stoletja. Že večkrat smo preštevali ohranjene izvirne izvode, vendar moramo zmeraj znova zapisati, da število še zmeraj ni dokončno. Seveda je razveseljivo, da se vsakih nekaj let odkrije nov primerek in da so nove najdbe še zmeraj možne. Po sedanjih podatkih se jih je od prvotnih 1500 ohranilo nekaj več kot 80.

Kljub temu je primerek v Schulpforti, ki je prišel v (slovenski) javni razvid leta 1991, natančneje pa šele letos (2005), prav gotovo nekaj posebnega. Gre za darilni izvod, ki sta ga magister Jurij Dalmatin (prevajalec in pisec uvodne študije) ter Adam Bohorič (strokovni in jezikovni recenzent) osebno izročila Deželni šoli Schulpforta 10. januarja 1584, torej kmalu po natisu. Knjiga ima na hrbtni (nepotiskani) strani naslovnice dragoceno posvetilo v latinščini, zapisano z Dalmatinovo roko, in podpisa obeh darovalcev.

Posnetek posvetila z naslovnice

Illustri Electorali Gymnasio Porta ad Salam haec Slavonica Biblia officii, memoriae, gratitudinisque erga(?), obtulerunt 10. die januarij, Annis 1584

*M. Georgius Dalmatinus
Adam Bohorizh
Illust. Carnio. Provinc.
Ecclesiae et Scholae ministri*

V prostem prevodu: Slavni volilni gimnaziji Porta ob Zali to slovensko Biblijo darujeva iz dolžnosti v spomin in hvaležnost
Magister Jurij Dalmatin
Adam Bohorič
služabnika slavne kranjske
deželne cerkve in šole⁶

⁶ Zahvaljujem se kolegoma Jasni Hrovat in Gorazdu Kocijančiču za pomoč pri razbiranju zapisa in prevajanju.

Posvetilo neposredno pričuje o gibanju in delu obeh mož v tem času in hkrati dokumentira vpis Adama Bohoriča mlajšega in Janža Znojliška na gimnazijo v Schulpforti. S tem je potrjen začetek njenega šolanja na tej ustanovi.

Pomemben je tudi datum posvetila v tem dragocenem knjižnem daru. V poročilu Kranjskim odbornikom stoji, da sta Dalmatin in Bohorič Knežji gimnaziji v Schulpforti darovala nevezan izvod. Iz ohranjene arhivske dokumentacije je znano, da je bil tisk Biblije dovršen že 9. novembra 1583, do konca decembra 1584 pa je bilo približno 500 izvodov že vezanih, med njimi še posebej lepo tisti, namenjeni obdarovancem, ki so imeli posebne zasluge za izid knjige. Delovna skupina se je na Silvestrovo 1583 odpravila na pot domov. Arhivski dokumenti izkazujejo njihov postanek v Leipzigu 8. januarja 1584, kjer so opravili obračun s tiskarjem Samuelom Selfischem. Naše posvetilo pa izpričuje, da so od tu odšli v Schulpforto. Razdaljo 60 km so lahko prejezdili tudi v enem dnevu, vendar je to malo verjetno, glede na to, da so tovorili večje število knjig za nadvojvodo in gotovo še za druge zaslužne v nemških in slovenskih deželah. Vsekakor so bili 10. januarja v Schulpforti, ki je ležala na poti proti jugu, proti Augustusburgu, kjer viri izkazujejo njihov naslednji važnejši postanek (14.–15. januarja 1584; Berčič, 1968). Dalmatinovo in Bohoričevo posvetilo tako dodatno osvetljuje potovanje z novim podatkom.

Dalmatinova *Biblija* v Schulpforti pa ima še dodatno izjemno zanimivo povezavo z našo novo slovensko državo. Zgodba sega v začetek decembra 1991, ko se je tedanji poslanec hessenskega parlamenta in predsednik Hessensko-slovenskega društva Karl Schnabel pisno zavzel pri takratnem zveznem kanclerju dr. Helmutu Kohlu, da bi prav ta izvod slovesno podarili novi državi Sloveniji ob njenem mednarodnem priznanju.⁷ Odlična kulturna in politična zamisel sicer ni bila uresničena, verjetno tudi zato, ker ni v navadi, da se premeščajo tako stari pisni in tiskani dokumenti, še posebej pa zato, ker Slovenci hranimo razmeroma veliko število izvirnih izvodov Dalmatinove Biblije, čeprav seveda nobenega s skupnim posvetilom obeh glavnih ustvarjalcev slovenskega prevoda.

⁷ Dokumentacijo v zvezi s to pobudo je avtorju posredoval takratni slovenski diplomat Ivan Martelanc.

LITERATURA, VIRI

- Berčič, Branko (1968): Die Entstehung der Dalmatin-Bibel. V: Jurij Dalmatin, Biblia (...), München: Rudolf Trofenik.
- Ciperle, Jože (2001): Podoba velikega učilišča ljubljanskega. Licej v Ljubljani. Ljubljana: Slovenska matica.
- Elze, Theodor (1877): Universität Tübingen und die Studenten aus Krain. Tübingen.
- Rajhman, Jože (1997): Pisma slovenskih protestantov. Ljubljana: ZRC SAZU.